

Lojze Krakar

ŠOPEK NA GROB BLAŽEVI LIZI

Kadar se pripeljem z vlakom v domači kraj, ki ima železniško postajo precej daleč od istoimenske vasi, moram hoditi skoraj pol ure, da pridem do doma, ki je pomaknjen malo v hrib nad vasjo. Po poti domov imam dovolj časa, da premišlujem o nekdanjih Kočevarjih, ki so imeli tudi tam po naših hribih svoje vinograde in zidanice.

Leta enainštiridesetega so se Kočevarji dali ujeti na nemške limanice in se po večini preselili v tretji rajh, ki pa je bil že kar tu, nekje tam pri Brežicah in Krškem.

Po vojni je država dala zastoj nekaj njihovega imetja Romom in drugim revežem, drugo pa prodala vikendašem. Ti so prišli od vseh vetrov. Tako stoji zdaj tam po hribu eno samo sračje gnezdo. Namesto starih kočevarskih zidanic štrli ena hiša v levo, druga v desno, druge pa škilijo jezno druga proti drugi kot sprti mešetarji.

Vsi Kočevarji pa vendar niso odšli.

– To je bilo naše že od pradedov in tu bomo tudi ostali, pa naj bo, kar bo!

Tako so nekateri v obraz povedali nemškutarskim lažnivcem.

Med njimi je bila tudi Blaževa družina iz bližnje kočevarske vasi, kakšni dve uri hodá do nas. Po domače se je pri njih reklo pri Blaževih, ne spominjam pa se več, kako so se res pisali. Vem le, da so bili prijatelji z mojim starim očetom in da so se včasih pogovarjali med sabo po kočevarsko.

Zadnja Kočevarica, ki se je skozi vojno in vse dogodke po njej še kolikor toliko pretolkla, je bila hči našega starega soseda Blaža, ki ji je bilo ime Liza.

Ko se vzpenjam po železniškem nasipu, po katerem je zdaj speljana asfaltna cesta, in ko pridem do hiše pokojnega starega očeta Jakoba, se spomnim, kako je bilo vse bolj domače in prijetno v davnih letih. Res smo hodili po blatu do gležnjev od dedove hiše do našega doma, a popotniku so ljudje dali vsaj kozarec vina in se z njim kaj pogovorili o letini, o cenah ali o čem podobnem. Zdaj tega skoraj ni več.

Ni več blatne poti in ni nekdanjih ljudi. Le še ena sama stara hiša z razpadajočo zidanico štrli ob novi cesti. Ob njej pa stojijo vikendice in iz njih gledajo vsepovsod tuje oči, podobne čukovim.

Vikendaši so si namreč na vse kriplje prizadevali, da bi naredili od Blaževe Lize naprej »Ulico izumiteljev«. Res se tako ne imenuje, toda jaz ji ne morem reči drugače. Kajti od Blaževe Lize dalje so zrastle novi, z betonskimi ograjami obdani bunkerji, vanje pa so se vseljevali vikendaši, ki so prišli z neznanih planetov.

Na začetku Ulice izumiteljev, na kraju, kjer je stala lesena zidanica pokojne Blaževe Lize, se dviga zamaskirani betonski vikend, po njegovem zidu pa pleza velik pajek iz železa. Ali pa škorpijon: sam namreč ne vem, kaj je in zakaj tam straši.

Okoli hiše manjkajo (tako mislim vsaj jaz) še načikani škrti z rdečimi kopicami, kakršne sem videval v Frankfurtu po vrtilkih okoli nekaterih vil. Bajè naj bi predstavljali germanske dobrosrčne angele varuhe – ali pa otročad iz hitlerjugendskih časov.

Na Ulici izumiteljev sicer tu pa tam še srečaš kakšen znan obraz in že po sorti lahko ugotoviš, čigav je. Sicer pa tam vlada en sam ljubi dolgčas... Kvečjemu takrat ne, kadar ob sobotah vikendaši hrupno rajajo ob »narodni muziki«. In pijani plezajo po »lojtrci domačih«.

Potem ljudje ob nedeljah dolgo spijo in takrat vikendice molčijo, kakor da bi vikendaši ob sobotah oglušeli pri televizijskih reklamah in ameriških kriminalkah. Otroci pa včasih komaj čakajo, da se jim bo kdo do tal priklonil in rekel dober dan, kakor da ne vidijo sivih las na glavah starejših. Pa ljudje mahnejo z roko in si mislijo: v šoli so jim vtepali v glavo namesto vljudnosti marksizem, ne pa, kako se reče dober dan (sožitje).

Kajti dolgo je šlo le za slavo vladarjev. Tako tudi iz vikendic počasi izginja dober dan in na steni še visi kakšen vladar, kajti nekateri od njih še sedijo na starih stolčkih. Strašno radi jih imajo. Po svoje jih celó razumem: vladarstvo je mamilo, hujše kot heroin, pa so pač dvignili roke, saj tej bolezni ni nobene pomoči: podobna je aidsu.

Zadnja Kočevarica, ki je te ljudi poznala in njihovo trdo roko tudi občutila na svoji koži, je bila Blaževa Liza.

Pred slabimi tridesetimi leti se je nekaj ljudi spomnilo, da bi speljali cesto čez kos njenega vinograda. Liza se je po kočevarsko pridušala, da ji ga ne bodo vzeli, res ne, toda oblast je oblast, pa amen!

– Naredite iz njene stare, z novo slamo pokrite hiše krčmo, vso reč malo obnovite, ob cesti pa postavite kažipot do krčme, sem takrat predlagal nekomu, ki je imel glavno besedo.

– Seveda bomo!

– Pa še Lizi dajte kaj od tega!

– Kajpada!

Toda možakar tega ni storil: ni razumel ne Lize ne mene.

Liza je popustila, vzela nekaj tistih dinarjev, kolikor so ji pač dali po takratni odkupni ceni – in se potrta vrnila v svojo vas, kjer je menda še imela neke sorodnike.

Njeno zidanico in vinograd pa so prodali prvemu ponudniku, ki je prišel iz bogve katerega krajevnega ljudskega odbora, imenovanega KLO. Kaj je bil takrat KLO, odbor, skupnost, komuna ali občina, ne vem. Zame so bili ti pojmi prenaporni. Vem le, da so kar naprej spreminjali KLO-je v občine, občine v okraje, te v komune in narobe. Oblastniki svojih stolčkov verjetno niso vozili s sabo, ko so se selili, saj so jim na kakšnem novem KLO-ju kupili nove. Mizarji so včasih stolčke izdelali tako krevljasto, kakor so si jih pač zaželeli križemgledi oblastniki.

Minilo je komaj nekaj desetletij, toda zdi se mi, da se življenje tako hitro vrti, kakor da bi se odvrtilo od takrat že dvesto let. Vse gre mnogo hitreje, kakor so ljudje spreminjali stare železniške hlapone v sodobne drveče lokomotive, ki po nekaterih državah že švigajo kot bliski na visočih železnicah.

In ko mislim na razne železnice pa na druga minevanja, pomislim včasih še na to, kako kratka, obenem pa dolga je človeška pot po tem svetu.

Dokler je še živela Blaževa Liza, so imeli v črmošnjiški župniji, kamor je spadala tudi Lizina hiša, nekega starega župnika. Včasih, ko sem šel v študijskih letih po vojni iz rojstnega kraja nazaj v Ljubljano, sva se srečala na postaji. S komaj

razumljivim glasom mi je pripovedoval, da je od Črmošnjic do Semiča prešel dolgo pot peš in da gre po tem ali onem službenem opravku v neko mesto.

Vprašal sem ga:

– Ste že dolgo hripavi?

Povedal mi je:

– Med vojno mi je nekje na Hrvaškem nekdo (kdo?) prerezal glasilke in po vojni so mi vstavili nekakšen aparat. Pridigati ne morem več, mašujem pa še toliko, da me ljudje vsaj imajo, četudi me še komaj slišijo.

Neko jutro sem na postaji spraševal po njem, pa so mi rekli, da ga ni več... Dolge poti je prehodil, zadnja pa je bila kratka: nenadoma ga je zmanjkalo.

Tudi Blaževa Liza je hodila in hodila obdelovat svoje trte leta in leta. Bogve koliko kilometrov je prehodila od svoje vasi do nas in nazaj. Vikendaši se dandanes pripeljejo z avtom v Ulico izumiteljev bliskovito kakor z letalom.

Kakor je Liza dolgo hodila obdelovat svoj vinograd, tako dolga je bila tudi njena zadnja pot. Nekdo mi je pravil, da je šel kot sosed na njen pogreb, pogreba pa ni in ni hotelo biti konec. Peljali so jo mimo Črmošnjic do nekega oddaljenega kočevskega pokopališča, kajti na pokopališču v njeni požgani vasi, kjer iz porušene cerkve rastejo zdaj trepetlike, pokojnih niso več pokopavali.

Dolga in obenem kratka življenjska pot, dolge poti do zidanice in nazaj, pa še dolgotrajen pogreb, za katerim so ljudje vsaj molili: to je bila Blaževa Liza. Zadnja Kočevarica, ki ji niti Hitler niti razni KLO-ji niso mogli do živoga.

Raste tudi iz njenega groba trepetlika, kakor raste iz cerkve v njeni vasi?

Semič, september 1992

ALKA – KROMPIR + ŠPETIR = HARAŠÓ

Bilo je lani, kakšne tri mesece pred božičem. Če štejemo leta od prvega božiča dalje, je bilo to A. D. 1992. Sicer je bila jesen (neka nedelja), toda meni se je zdelo, da smo že v predpomladnem času. Listje po drevju je bilo še napol zeleno, pa že tudi rumenkasto – in oblaki so se podili v neznane smeri. Tako se človeku razpodijo po glavi tudi letni časi, da nenadoma niti ne veš, katero leto se piše. Dvaindevetdeseto? Če malo zamižimo, pa prištejemo zraven še tistih pet let pred neko rusko revolucijo, bo kar držalo: *po našem štetju!* Ne po Mussolinijevem, ki je leta prešteval od svojega naskoka na večno mesto: po njegovem bi bilo sicer teh let malo manj od našega štetja, na katero so nas počasi navajali in končno navadili javni posredovalci slabih novic kot koze in kozle na sol, da brhko skakljamo za njimi.

Tudi mene tisto nedeljsko popoldne ni dolgočasilo. Pred mano je kakor stoglasni kozliček blejal televizor, po glavi pa so se mi kot oblaki podili razni letni časi in dogodki. Da bi jih vsaj za kakšno uro odpodil iz glave, sem se z njo skoraj zaril v televizor, kar se mi – po pravici povedano – še nikdar ni bilo zgodilo. Sicer bi tudi spal s štirikotno glavo in po cesti bi nosil polakiran štirikotnik.

V televizorju se je namreč dogajalo neko znamenito alkarsko junaštvo, jaz pa sem na junaštvo vsekaj že od mladih nog, odkar so mi naredili prvo fračo. Neki junak na vrancu je drvel po prašni cesti, da bi nabodel na sulico obroč iz železa, ki se mu pravi alka. Tako naj bi, kajpada, herojsko zmagal v tistem hipčku, ko bi zapičil kopje v železno luknjo.

Spraševal sem se:

– Ali nima ta igra že večstoletne brade? Toda junak s kopjem je še nima: najbrž se mu bo razkošatila, ko bo zmagovalec (kakor jaz s fračo, preden mi je ni nekdo sunil). Zdaj bi jo seveda rad dobil nazaj, da bi se izprsil in proslavil, če se že nisem s počekanimi papirji. Verjetno bi se veliko bolj priljubil ljudskim množicam, če bi prav zdajle zabodel sulico v železno luknjo!

Ogledujem si obraz mladeniča, ki naskakuje železno luknjo v alki: ali ne sije kot angelček pred neko veličastnostjo, ki mu bo blagovolila izročiti nek pleh? Slavnih pleh! Najbrž ulit iz ostankov topov v BiH! Toda bitje, ki bo deležno te slave, je polikano in načičkano, pa le malo manjka, da ne pade na kolena pred brkatim in bradatim poveljnikom promičbe hajdučke.

Tudi promičnik je obvešen z raznobarnimi trakci kot postarani in že pokojni Lojze Beltram, ko je prepeval pred miličniki: ko bom velik, bom minister, saj že zdaj sem dečko bister, socializem bom uvajal in reakciji nagajal!!! Razlika je le v tem, da promičnik ne molí iz televizorja ribniške žlice in prosi: mi daš kakšnega kovača? Če bi premogel en sam zlatnik iz monarhije k.u.k., bi ga promičniku v štirikotni škatli z veseljem položil na dlan za slavnostno večerjo z njim, ki bo zadel železno luknjo. Ali sta si »svetna«, promičnik in alkarček, kakšna vihra divja za njunima hrbtoma? Zdaj zdaj bo toča, čeprav je že kar jesenski čas, ko se vsaj pri nas nismo več bali toče.

Kaj raportira alkaš promičniku in kaj mu promičnik grmí v slavo, ne slišim, ker TV brenči kot gnezdo razdraženih sršenov. Toda čeprav se je zunaj že pooblačilo in se bo pravkar ulilo, se TV sveti kot ognjemet v Parizu, ko je vanj prikorakal najbolj pošteni Francoz med vojno, general De Gaulle.

Ob strmenju v alkarčka in v promičnika se sprašujem:

– Mogoče pa živimo še zmeraj v letu šestintridesetem? Seveda, po Hitlerjevem štetju! Morda so ravnokar zavrteli na televiziji oguljeni film o berlinski olimpiadi? Tisti promičnik se mi zdi sumljivo podoben firerju z brkci, ki je hotel z brčnimi dlakicami povezati in potem popeljati ves svet kot pohlevno čredo v lepše čase? V eno samo obljubljeni državo, kjer se bodo vsi podpisovali z istim imenom kot firer. Začuda: promičnik, zamaskiran s košato brado in brčicami, se mi zdi tudi nenavadno podoben nekdanjim mladeničem, ki so iz opustelih cerkvá po vojni ponoči kradli baročne svetnike in angelčke in jih švercali za marke v Nemčijo (v Zahodno, kajti v Vzhodni bi dobili šus že zavoljo kaljenja miru in povrhu bi bili osumljeni še nebrezboštva). Ne, ne bo držalo! Tak brkačnik ni bil imenovan (kolikor vem) za novega firerja raj(h)a, ki danes spet sega preko Kolpe in Istanbula tja do Turkeстана, od koder vozi edini vlak brez voznega reda v Novo Evropo, na trajektu pa še do Grönlanda.

Tistega raj(h)a se še dobro spominjam. In naenkrat se kopje alkarčka iz televizorja zapiči naravnost vame ter me preluknja, kot bi bil iz železa. V meni pa se zbudi pogum, podoben hrabrosti esesovcev, kadar so morali pod prisego tekati po taborišču za tatovi krompirja, lačnimi kot cebre v breztravni Sahari.

Srbečica me strese kot električni stol. V tistih predpomladnih dnevih so (po firerjevem štetju leta 45) tekali sem ter tja kot nori neki firerčki. Po glavah pa je njim in nam padalo z bukev okoli Buchenwalda lanskoletno listje. In čeprav sem zdajle, po kosilu, kot boben sit krompirja, se mi hkrati ulijejo sline in solze ob misli na krompirjeve olupke, vržene v smeti pred mojim železobetonskim »gradom«. Kakor da bi jokal za firerjevo stonogo zverjo, ki je v zadnjih zdihljajih, pa nima niti koščka krompirja za popotnico v pekel.

Toda zver še otepa na vse strani z nazobčanim repom in na vsakem zobu sedi nekaj negodnih firerjevih »omladinaca«, ki jih ajzenhaverske havbice preganjajo iz

brlogov in podijo iz orlovskih pečin po vsej suhljati državi, podobni slepemu črevesu. Toda véliki firer jih spodbuja s trepljanjem po ramah, pošitih z mrtvaškimi glavicami, zraven pa jih krasi z železnimi križci in krmi z bonbončki, kajti koloradski hrošč je bil že zdavnaj predelal ves lanskoletni krompir po raj(h)u. Ostalo je le še rešilno upanje, da si bo kakšna firerska glava izmislila V. I. in V. II., pa še bajonete, s katerimi bodo (tako se je sanjalo »omladincem« ob firerjevem božanju po licih) osvobodili še Kurilske otoke, ki so jih po pomoti zavzeli njihovi »drugovi«.

* * *

Prav tako kot oni smo teptali makadamsko blato tudi mi, sužnji osvoboditeljev Kurilskega otočja. Mi, udomačene evropske cebre, obute v holandske cokle. Nena doma pa se je zgodil čudež: za cebre je iz makadama okoli barak pribodla prva pomladna trava, ki je bila sicer jetična že ob rojstvu, pribodla pa je le! Po njej so posedali kacetniki ob nedeljah in se zbirali okoli kuhinje, da bi vsaj povohali čudoviti vonj po krompirju, ki je vel skozi kuhinjska vrata. Vedeli smo, da bomo zvečer (mogoče?) deležni zajemalke polivke iz krompirja in repe, ki se ji je v mednarodni latovščini reklo brukva. In ta beseda je meso postala, kakor postanejo meso zajčki od pomladne trave.

Sonce nam je tu pa tam res že drobno pomežiknilo, a od mežikanja se kosti še ne segrejejo: potrebna bi bila bolj debela zimska odeja, polna puhastih sončnih žarkov. In sončnemu mežikanju bi bilo bolje nastaviti podplate kot glave: stati na glavi pa je bilo prepovedano! »Ordnung muss sein!« Tako smo bili od posinelosti podobni rdečeplavim mulatim ali sinjekožim mesticem, zaplojenim nekje na Karibih ali na somalskih plažah, ko smo se brez vrste gnetli okoli brukvinega vonja. (Verjetno je bilo tisto drenjanje prvi zametek neuvrščenega gibanja, ki se je čez nekaj let razlezlo kot termiti in oglodalo vse države, od doline smehljaja preko Kalifornije do solznih himalajskih očancev).

Na kotel z brukvo smo hrabro jurišali po zgledu očetov in prapradedov iz raznih vojn. Brukvina polivka, iz katere so se zasvetlikali tudi biseri krompirja, se je kajpada razlila v bližnji jarek in kletvice so se razlegale čez brsteči bukov gozd po vesoljnem raj(h)u. Taboriščna latovščina je bila edina stvar, ki je firerjeva cenzura ni prepovedala, samó da nismo smeli v njej pisati gospodu Goetheju v bližnji Weimar. Smeli pa smo v njej psovati mamico tistim redkim pujskom, ki so ob nedeljah včasih po pomoti stopili z eno nogo v brukvo. Pa še takrat jim je bilo dovoljeno stopiti vanjo le za trenutek ali dva, da so si malo ocedili noge.

Za žico, nabito z elektriko, pa so v pozdrav vigredi poganjale bukve in na njih prvo popje, toda drevesa so se stresala od prehlada in lanskoletno grmovje je bilo ponekod še rdeče, kakor da bi šušičnemu drevju krvavela pljuča. Vendar je bila misel na brukvo s krompirjevimi biseri več vredna kot zlato! Če bi komandant taborišča koga od nas najvljudneje povprašal, ali želi iti malo domov, bi mu vsakdo skoraj zagotovo jokaje odvrnil:

– Mein lieber Herr Gruppenführer, nein! Bitte, bitte sehr!

Mogoče bi si pred njim zlomil jezik ob oglati gotici, ampak najbrž bi ga še poprosil:

– Dovolite mi, moj ljubi Gruppenführer, da umrem tu. Od doma bi moral iti na kakšno fronto, tukaj pa je tako lepó (wunderschön!).

* * *

Tako lepó!

Kakor žice okoli nas smo bili tudi mi vsi tako lepó naelektreni s strahom, da smo si skočili v lasé že ob pripovedovanju, iz katere dežele, mesta ali vasi je prišel kdo v taborišče.

Meni so neki »bratje« (orlički iz črnega pogorja) na vse kriplje dopovedovali, da sem »njihov«, ker so razumeli, da sem iz nekega Nemića. Ko sem se pogovarjal s prijateljem po slovensko, so se zgrnili okoli naju in začeli rjoveti:

- Pa na kakvom ti to jeziku pričaš, bre?
- Po slovensko.
- Sram te bilo! Znaš i ti da takav jezik ne postoji?
- Mi pa smo se ga učili že v osnovni šoli.
- Gde ti je takva škola, izdajice? Kod nas je jedini jezik jugoslovenski, pamti to!

Vsi so bili tako nasršeni, da bi začeli skoraj že pobirati kamenje, če ne bi prišel mimo mlajši hrvaški zdravnik in jim vbil v glavo, da nekje živijo tudi neki Slovenci. (Pozneje je napisal o tem še disertacijo z naslovom »Balkanska (J. B.) vetrovska psihologija«).

* * *

Nanj, na taboriščni špetir in na krompir z brukvo, pa še na prve promičbe, ki jih je s svojo disertacijo preroško že napovedal, sem se spomnil nekaj let pozneje, ko sem hodil po otoku Rabu. Zagledal sem namreč neko hišo in pred njo v senci žensko srednjih let, ki je nekaj brala. Rekel sem:

- Dober dan, gospa!
- Bog!
- Kako kaj gre?
- Čitam, da so se navijači Hajduka stegli s tistimi, ki so po Splitu kričali: Crvena zvezda, Crvena zvezda!
- Jaz vem o nogometu približno toliko kot sinička o Afriki, saj se tja selijo samó ptice selivke. Bi mi povedali, zakaj je prišlo do pretepa?
- Pa naši so naši, mi se ne damo!
- Že. Ampak vi vendar ne igrate nogometa, gospa?
- Vseeno. Toda tisti tam doli so naši sovražniki. Boste na zdravje in srečo naših spili malo vina?

- Bom.

Medtem ko je šla ženska po vino, sem se jaz razgledal okoli hiše. Njiva je bila zaraščena, trnja že kdove koliko let ni populila živa duša, le brajdo so včasih malo obrezali. Ko je ženska prinesla vino, sva trčila na tisto ljubo zdravje naših. Vprašal sem jo:

- Zakaj pa okrog hiše ne pokosite trave in namesto trave bi imeli krompir?
- Ča će mi krumpir, ako ima muž čamac?
- Mi lahko poveste, kakšno tajno zvezo imata čoln in krompir?
- Mož s čolnom in s turisti zasluži toliko, da se nam ne ljubi obdelovati njive.

Še meso nam ostaja. Zakaj naj bi se potem mučili še s krompirjem? Jaz raje sedim v senci in preberem kaj o nogometnih tekmah.

Kmalu sem se poslovil:

- Hvala za vino, gospa! Pa prijeten počitek vam želim!
- Bog!

Ko sem odhajal, sem se počutil, kakor da spet čakam na krompir v koncentra-

cijskem taborišču. Kako se je svet obrnil, pa kakšno razkošje so nam zdaj prinesli razni čolni, jahte in turisti! Na soncu in v senci se ljudje pogovarjajo o nogometu in se zraven veselo prepirajo, kdo je za koga. Pa mogoče še o tem, kdo je zasadil kopje v železno luknjo neke evropske alke. »Ca će mi krumpir?«

* * *

V taborišču pa smo se šli alko ob prepiranju, katera latovščina se piše z ostrozobo gotico ali s plešočo staroslovansko cirilico. Kako se piše beseda krompir – v gotici ali v latinici? In iz katere dežele so pločevinaste menažke (prazne konzervne škatle), ki smo jih kot revolverje nosili trdno privezane za pasom (če ga je kdo sploh imel), pa zaradi žlic, ki so bile lesene svetinje, sicer še brukve nisi mogel pojesti. Pa zaradi čorbe, ki nam je ščorbala tudi jezika. Vendar smo se po njej počutili kot milijarderji, ki so se najedli bifteka z jajcem in spili zraven steklenico šampanjca. Živela ohcet! Posebej še, če je bilo v cebrastih žepih med mahorko tudi malo soli. Glavna tragikomedija pa se je pred nami dogajala takrat, ko teh tragikomedij nismo gledali iz žametnih gledaliških lož, ampak z lagerskega makadama, tam je jetnik, posvečen v delivca hrane, iz kotla nasul brukvo v konzervo (bèri: revolver za samoobrambo!). Eden je dobil polno zajemalko, drugi le pol, tretji pa nič – in je od žalosti odšel v WC zavijati mahorko v Völkischer Beobachter, ki se niti za piko ni razlikoval od vseh mogočih sodobnih trobil, v katerih mrgolijo reklame za tisočere stranke, ki pa si prijateljsko podajajo roko, da bi ljudi vlekli za nos. Tako jih je tudi Völkischer Beobachter (opazovalec ljudstva – prosim lepó, kateri vladar na svetu še ni opazoval ljudstva in mu ni nategoval nosú?).

* * *

V tej baladi, kako množice slavijo alko in krompir, pa je najbolj pomembna beseda harašó. Obsegala bi vsaj tretjino slovarja lagerščine. Harašó je bila polivka iz brukve in biserčkov krompirja. Harašó je bilo, če te ni esesovec počil, ko si se mu moral na makadamo prikloniti do tal, vzeti kapo (müco) z glave in pogledati v peklenko globino pred germansko plavolaso vsemogočnostjo. Harašó je bilo, ko mene in sogovornika niso linčali zaradi (do tedaj) še neodkritega jezika. Pa še razne odtenske je imela beseda harašó: če te homoseksualec, s katerim si delil pograd, ni posilil. Harašó je bilo, če so nas v ledenem mrazu pustili na apelplacu čakati do jutra, dokler niso našli nekoga, ki je – nepriseben od vsega – pobegnul, čeprav je vedel, da ga bo prijavila prva pobožna hitlerjanska ženica in da bo pristal pod vislicami. Potem so nas harašó neprespance gnali spet na dvanajsturno delo v kamnolom, da bi se šli malo športa (alkaštva). Tudi to bi moral kdo raziskati, ali je bilo harašó iti na latrino, kjer so se drli taboriščni policaji, seveda jetniki, še preden je kdo opravil potrebo: harašó, raus, los! Ali je bilo harašó, kadar smo morali nesti zvečer mrtvega sojetnika na preštevanje in ga položiti pred našo vrsto, da si je blokfirer natančno zapisal, koliko preživelih in mrtvih je še ostalo, potem pa o vsem tem harašó raportiral dežurnemu? Prepustimo to prihodnjim učenim enciklopedistom. Harašó je bilo tudi, če si ostal brez lopate za premetavanje kamenja ali brez konzerve (revolverja) za pasom. (Samoohranjevanje je bilo zametek samoupravljanja!). Harašó! Vsekakor, posebno dandanašnji. Če so se med sabo za nič stopli Rusi, Ukrajinci in azijski mongoloidneži, je bilo harašó podobno slaščici: predvsem za firerja, ki je oboževal germansko boginjo gudrunco, obenem pa osebno prijateljval

z vzhodnoobrednim lemenatarjem (iz železa, pa ne z železno luknjo v srcu!), ki je firerja na kolenih prosil, naj se pobotata za skupni boj proti vsem svetovnim milijarderskim gnidam. Harašó je bilo, kadar so nam v ledenem božičnem in novoletnem času voščile dobro jutro in večer ter se nam do tal priklonile bukve okoli taborišča, obložene z ledenim snegom. Te so bile nepristranske: enako so se priklonile nam v cebrah in v coklah – kakor tudi ostrozobnim volčjakom, zavitim v nekakšne kožuhe (vojne je bilo prekmalu konec, sicer bi izumili zanje še gozdarce, kakor so izumili margarino iz človeških iztrebkov).

Kajpada: tudi iztrebki so bili harašó! Kajti sanje po iztrebljanju v svobodi so bile tako harašó, da se je še zlezam v praznih želodcih sanjalo o tem. Z velikimi črkami pisani HARAŠÓ se je reklo cesti od Weimarja do Buchenwalda, kjer so morali kacetniški mešati asfalt s krvjo, ne pa z vodo. Dalje je bilo harašó na božični večer, ko so Poljaki v nekem skrivnostnem kotu tiho prepevali svoje kolende, mi pa smo se tresli od mraza kot božički na pogradih brez slame. Edina ženska, ki jo je bilo videti v taborišču, je bila neka esesovka, ki je po možakarsko korakala med jetniki, ti pa so kot medvedje na tihem brundali, da ima zadnjico harašó. Harašó je bilo, da nismo niti enkrat od daleč videli kakšnega jabolka, črešnje, slive, solate ali drugih vitaminov, za katere so dobivali Germani Nobelove nagrade. Harašó so si voščili jetniki ob vsakem srečanju, saj niso vedeli, če bo jutri še kdo harašó živ. Harašó je bilo iz brukve iztrebiti kamenje, da ti ni ostalo v črevesju. Harašó so degradirali taboriščne policaje, če se niso drli harašó. Časopisni povelji za rane, če je kakšen šarfirer zgubil na cesti Völkischer Beobachter, so prišli harašó! Pod geslo harašó so se vrnile tudi mednarodne psovke, ki so se z njimi obmetavali kacetniški, kakor obmetavajo otroci snežake, ki imajo oči iz človeškega oglja, skuhanega v krematoriju, sredi obraza pa nos iz ledenih sveč, nabranih s streh barak.

Harašó se je reklo špinači, ki se je okoli barak razrasla do višine dreves v centralni Afriki. Ta imajo plosko krošnjo in harašó senco. (Špinačo so pridelovali slavni germanski agronomi strogo znanstveno in racionalno: gnojili so jo s pepelom iz človeških teles, zato je bila tako košata!). Tako smo bili tudi mi harašó samohranilci, kakor so bile samohranilke že skoraj vse lokomotive po raj(h)u, saj so hrano zanje in za njihove otroke po Šleziji že »zabrali«
firerjevi komerati-azijati.

Pa zabušavanje v špinači: to ti je bilo harašó! Če je kdo imel srečo in mu je z dovoljenjem esesovskega naddohtarja dal taboriščni zdravnik znanec potrdilo, da je za en dan res nesposoben za delo, se je zaril v senco košate špinače in prespal vsaj kakšno uro. Toda ojoj, če tudi bolniki ne bi morali delati harašó: prišla je taboriščna policija, volčjaki v kožuhih in raznopsaji firerji, ki so kacetarje z gumijevkami pregnali čistit že čisto harašó pometene in oribane barake, dokler se niso kacetarjem do tal povesele roke in je napačil fajerabent, ko je bilo spet harašó stati na apelplacu.

Preganjači so bili (tako se mi zdi) res podobni današnjim alkarjem, ki z ostrogami zbadajo konje, da bi trikrat zakričali hura, ko štihnejo kopje v železno luknjo. Kajpak je bilo potem harašó stati kot miška pred brkatim mačkonom (kakšnim firerjem) in ga gledati, ko te je harašó (kot za luknjo v alki) nagradil s petindvajsetimi mehkimimi udarci z gumijevko po zadnjici!

Najbolj svečani harašó pa so diplomatsko izjavili poštirskani švajcarski rotenkrojcarji, kadar jim je obergrufenfirer razkazal sanatorije, v katere so za uro ali dve spremenili plinske celice.

In še zadnji harašó! To je bilo takrat, kadar so jetniki na samovpregi vozili iz kamnoloma po nepotrebnem kamenje tja in nazaj (links–rechts–rechts–links), ali pa, kadar so se vpregli v voz s krompirjevimi olupki, od katerih so se debelili pujski za esesovska nedeljska kosila.

Pod geslom »T« pa bi bil v takratni turkojugoslovanščini verjetno najbolj obsežen tragični harašó, pod črtami v slovarju pa bi mrgolelo mravljišče raznih fusnot.

Toda: ali ni prav tako tudi danes? Nedeljsko popoldne je in zraven so TV kamere. V taborišču sicer še ni bilo kamer (samó plinske so bile!), vendar je bilo tudi takrat vse podobno alki. Policija je stala tam kakor tu in vse strogo nadzorovala. Vse je bilo dokaj podobno današnjemu svečanemu tekmovanju za votlo luknjo. Policaji so skrbeli, da je šlo vse harašó, čeprav so že nekje grmeli ameriški topovi, kakor grmijo danes iz bližnje BiH. In tudi takrat se je iz predpomladne sivine svetlikalo sonce, kakor danes mežika iz predjesenske. Povrhu so bili še policaji enako mrkogledi: ali bo (kakor se lahkó zgodi tudi pri alki) prišlo do pretepa zaradi prevelikega navdušenja? Vendar taboriščni policaji niso mogli ustaviti množice, ki je čakala na zmagovalca kot pri alki. V strnjenih vrstah policajev so se le pokazale luknje kot danes. (»Fsaka ablast ma lukja v glavé!«, kakor so luknje tudi v vsakem paragrafu).

Ko so jetniki vlekli voz z olupki mimo barak, so se z vseh strani zgrinjale množice iz velemesta Buchenwalda na proslavo zmage, čeprav grla ameriških topov še niso prebolela gripe in prišla do prave sape. Množice pa so jih pozdravljale že vnaprej. Ta ali oni jetnik si je izbral prostor za spremljanje krompirjevcev (alkarjev) kar na strehi barake, da bi mogel naskočiti voz, težak kakor tank. Razne druge razseljene osebe so se delale kruljave in so posedle kar po makadamu, pripravljene pa so bile tudi na žrtve: zmagoviti voz-tank jih lahkó povozi, ampak razseljene osebe so ga morale osebno videti v živo! Tretji so si omotali ude v že omenjeni slavni časopis, da bi zaigrali invalide: staknili so kje kakšen kol, pa je bilo vse o. k.

* * *

Takšnih idej je nabruhala množica za nekaj desetletij vnaprej in bi jih bilo za célo novo francosko razsvetljensko enciklopedijo. Ko gledam snemanje alkarske luknje, si mislim: tale domišljija je eno figo vredna, če jo primerjam s fantazijo, ki je bila dana kacetnikom!

Med njimi sta bila tudi dva starejša jetnika: Francoz in poljski Žid. Ko je Francoz sedel ob cesti, se mu je verjetno sanjalo o kakšnih harašó metresah in o Maximu. Žid poleg njega bi ga rad nekaj vprašal, pa ni znal francoščine, kakor Francoz ni znal jezika jidiš. Vse odtenke besede harašó pa sta oba znala na pamet (izust).

Kot predpozdrav je iz kuhinje zavela sopara brukvine juhe, ki je imela naravnost nebeški vonj: če bi ta vonj poznali današnji fantje, bi hodili na randije z loncem kuhanega krompirja, pomešanega z brukvo, namesto z najbolj dišečimi nageljni iz gorenjskih tegelcov. Tistega, ki je kdaj ovohal ta vonj in soparo, je zanašalo po makadamu kot alkoholika, ki je pravkar spil čeber ruma.

Potem pa so prišli na vrsto jetniki, vpreženi v voz prav tako in zacopitali, kot začenjajo zdajle copitati konji v televiziji, češ: začnite že, junaki! In kmalu za tem se je začel boj: ne za železno luknjo v alki, ampak za krompirjeve olupke in za votle želodce.

Kakor imajo alkarji na kasetah spodbudne marše, tako je bil ta zmagoslavno

žalostni dan v Buchenwaldu prepoln hrupnih (folklornih) kletvin, ki si jih etnografi in etnologi deloma prepíšejo v beležnice in sestavljajo debele slovarje, sicer pa dandanašnji posnamejo kar na trak v spomin celemu tretjemu tisočletju. Tudi Francoz je bil svojevrsten folklorist (zahodnjak), Žid pa strokovnjak za vzhodno folkloro. Ali je kaj lepšega kakor to, da dva pojeta ob guslah z eno sólo struno?

Tako je Žid vprašal Francoza:

– Pajéhali weg, job tvajú súнку francúskuju? Pánimaješ, kartóški? (Sunka je bila iz žakljevine sešita malha, v kateri je bilo tisto, kar je kdo komu sunil).

Francoz je odkimal:

– Noš niš gešómén! Mais bonbon!

Žid je razumel, da peljejo bonbone ali vsaj voz bonov (rumenih tholararjev!) za krompir. Zato si je cebrasti gvant prepasal z vrvjo, na kateri je namesto kadilnice za boginjo gudrunco visela velika škatla.

Francozu in Židu je kljub vsemu ostalo nekakšno upanje, če že ne na bonbone, pa vsaj na kakšen krompirček, ki se bo (spet mogoče?) zatrkljal z vozá, polnega olupkov.

Žid je pobaral Francoza v pariščini;

– Kartoški niš gešómén?

– Priješálí, voilà, harašó! Olé!

Francoz je še pobrskal po spominu in končno le našel pravo besedo za Žida, ki je imel obraz razpotegnjen v vprašaj:

– Niš mër, arbajtén?

– Niš, niš, kanjéc! Harašó! Ruká, krank! I nagá . . .

Francozu je pokazal oteklo nogo in mahnil z obvezano roko: harašó, štajnbrúš (kamnolom) njet!

Potem sta oba, kolikor morejo pohiteti noge, stekla za vozom ko otroci za Miklavžem. Mimogrede sta pri oknu neke barake zagledala dva Poljaka, ki sta na ves glas kričala, kakor da bi imela slavnostni govor. (Takšnega, sólo brezkončno razvlečenega, ima pravkar alkarski promičnik!). Poljakoma pa je šlo le za dva dima mahorke in sta se psovala s kolerami (holerami) kakor dva državnika, ki z ravnilom vlečeta mejo: niti niti več! Žid in Francoz špetira nista razumela, zato pa sta ob misli na krompir v en glas vzkliknila:

– Bonbon, štrajt harašó!

Voz z olupki pa se je bližal svinjski farmi in policaji so pobesneli:

– Los, švajne! (Kakor da so spet v hamburški četrti St. Pauli, pa odganjajo punce, ker so se zanje steple).

Naenkrat pa je kakor alpski plaz zasula voz z olupki beločna cebrasta množica, ta večglava mrha, ki je mešanica italijanskih mul in afriških ceber, nemških žrebcev in balkanskih osličk, avstrijskih gamsov in bolgarskih kozic, poljskih telic in preživelih bizonov iz ukrajinskih gozdov, žiraf in velblodov, laponskih psov in lisic iz velikobritanskih živalskih vrtov. Policaji so navadni zajčki proti tej tisočglavi mrhi!

Plaz je pod seboj zasul Žida in njegovo škatlo. Žid je zaječal, a kaj, ko so ječali tudi drugi! Pomendrali so ga kot Völkischer Beobachter, ki je Žid vanj zavil prezeble ude. Nekaterim cebram in osličkom se je smilil, a žrebci so ga neusmiljeno teptali, saj so si želeli pobrati kakšen krompirček, ki se je bil prikotalil izpod olupkov. Ko so se skoraj vsi razbežali, je nastala tišina, podobna spanju po napornem alkarskem dnevu . . .

In zaškreblljal je dež. Harašó, naj kar škreblja in kropi mojega prijatelja, si je mislil Francoz, ki je Žida pokropil še z nekaj bridkimi kapljicami izpod vek. Židov odhod se mu je zdel harašó tudi zato, da mu ne bo treba iti še enkrat na transport.

V tistih zadnjih dnevih raj(h)a je namreč vélefirer ukazal, naj se kolesa vseh vlakov mrzlično vrtijo in prevažajo jetnike (kolikor jih je še ostalo) po vse bolj ozkem slepem črevesu. In kolesa so se vrtela do razžarjenosti, dokler se niso dokončno privrtela in so se vse lokomotive s peklenkim hruščem in truščem zaletete v vélikofirersko Zmago!

* * *

Naj na koncu še enkrat napišemo véliki HARAŠÓ, kajti ohripeli ameriški tanki so preboleli pomladno gripo in čez nekaj tednov pomendrali vse naelektrene žice okoli taborišč. Z orjaškimi glasovi topov, ki so tudi okrevali, so pomirili še živce velemestu Buchenwaldu.

In začela se je svobodna doba novih alkarskih vitezov, ki bi bili tudi kar harašó, če bi bili manj rdečelični in se jim ne bi tako jeznorito košatile obrvi in brade. Brke bi si morali malo prištucati, pa bi imeli vsaj za nianso tudi bolj blede in mirne angelske obraze.

Pred pomladjo 1993